

doi: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2019.01.003>

УДК 346.11

О.А. БЕЛЯНЕВИЧ, д-р юрид. наук, проф.,
завідувач відділу правового забезпечення ринкової економіки
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України, м. Київ, Україна

 orcid.org/0000-0002-2590-2807

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРАВІ

Ключові слова: Господарський кодекс України, принципи господарського права, принцип пропорційності, обмеження прав, державне регулювання, ринкова саморегуляція

Наголошено на необхідності розробки наукою господарського права вчення про його принципи, у тому числі принцип пропорційності. Надано загальну характеристику принципу пропорційності та його ролі у забезпеченні правового господарського порядку в Україні, основою якого є оптимальне поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання. Визначено, що принцип пропорційності має бути закріплений у Загальних положеннях Господарського кодексу України, що, серед іншого, дасть можливість застосувати його для вирішення господарських спорів, у тому числі для подолання прогалин у законодавчому регулюванні господарських відносин, які виникають унаслідок необґрунтованого вилучення з Господарського кодексу деяких його положень.

Вступ. Принципи права, як відомо, відіграють ключову роль у правовому регулюванні усіх сфер людської діяльності. Вони не тільки слугують орієнтиром у формуванні змісту позитивного права і визначають напрям правореалізації та правозастосування, але й самі піддаються трансформації в результаті усвідомлення законодавцем нагальних і стратегічних потреб суспільства¹. Нарівні із предметом та методом принципи права традиційно визнавали додатковими критеріями визначення місця відповідної галузі в системі права. Утім, принципи господарського права як одна із засад для його теорії нарівні з предметом, методом, функціями та цілями, здебільшого залишаються поза межами сучасного наукового дискурсу. У радянський період принципи господарського права визначали єдність політичного та господарського керування: соціалістична власність як основа господарювання, демократичний централізм, плановість, господарський розрахунок, законність у господарській діяльності [2, с. 72].

¹ Юриспруденція, говорить М. Вебер, встановлює, що є значимим. Правові принципи і певні методи їх тлумачення від самого початку визнають за обов'язкові. Чи повинно існувати право і чи повинні бути саме такі, а не інші правила — на ці питання юриспруденція відповіді не дає. Вона може лише вказати, що, коли очікують певного результату (курсив мій — О. Б.), то ось такий правовий принцип відповідно до норм нашого правового мислення буде найкращим засобом його досягнення [1, с. 323].

Але в умовах принципово іншої економічної системи більшість із цих принципів втратили значення, зміст інших докорінно змінився. Під впливом принципів права формуються і мотиви поведінки учасників суспільних відносин, оскільки принципи права існують не лише у формі нормативних приписів, але й як категорії професійної правосвідомості, атрибут правового мислення юриста, які так чи інакше обов'язково виявляють себе у процесі застосування норм права. З огляду на це, а також на практику застосування норм Господарського та Цивільного кодексів України, сформовану з моменту набрання ними чинності, наукове осмислення системи принципів господарського права стає нагальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Через відсутність у Господарському кодексі України (далі ГК) вихідних норм-принципів, предметом уваги в науковій та навчальній літературі переважно стають загальні принципи господарювання (ст. 6 ГК) та принципи підприємницької діяльності (ст. 44 ГК), які іноді помилково, на наш погляд, ототожнюють із принципами права. У деяких підручниках з господарського права їх навіть не згадують. Загальну проблематику принципів господарського права окреслив В.С. Щербина, на думку якого загальні принципи економіки можуть бути покладені в основу галузевих принципів господарського права (до останніх запропоновано віднести, зокрема, оптимальне поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, економічну багатоманітність, визнання усіх суб'єктів права власності перед законом, недопущення протиправного позбавлення власності) [3, с. 581]. М.О. Козачук у кандидатській дисертації «Свобода підприємницької діяльності та її обмеження в законодавстві України» (2011) запропонував включати до системи принципів господарського права рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання, забезпечення господарського правопорядку і законності у сфері господарювання, захист економічної конкуренції та поєднання публічних і приватних інтересів у сфері господарювання [4, с. 6].

Наведені вище пропозиції мають підґрунтям засадничу норму ч. 1 ст. 5 ГК про те, що правовий господарський порядок в Україні фор-

мується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність і визначення України як суверенної та незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, і, безумовно, заслуговують на увагу. Відправною точкою дослідження сучасних принципів господарського права та принципу пропорційності як одного із них може слугувати теза про те, що в основу галузевих принципів господарського права можна покласти загальні принципи економіки, зокрема принцип оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів [3, с. 581].

Мета статті — обґрунтування необхідності виокремлення в системі принципів господарського права принципу пропорційності, визначення його сутності та значення у регулюванні господарських відносин.

Результати дослідження. Первинними в побудові системи будь-якої галузі права, у тому числі господарського права, є мета та завдання галузі, які свідомо формулює суб'єкт нормотворення на ґрунті панівної в суспільстві політико-правової доктрини. Смісловітвірним для всієї правової системи України стало верховенство права як фундаментальна правова доктрина та основоположний принцип: «в Україні визнається і діє принцип верховенства права» (ч. 1 ст. 8 Конституції України). Завданням господарського права, як зазначав В.К. Мамутов, є системне правове забезпечення професійної господарської діяльності — невід'ємна умова ефективного функціонування народного господарства країни, комерційного і некомерційного господарського обігу. Господарське право є інструментом, засобом забезпечення порядку в господарському обігу, забезпечення стабільних «правил гри» в економіці, адекватних економічним реаліям [5, с. 19, 20]. Ці завдання сьогодні треба розглядати і виконувати у контексті реалізації принципу верховенства права в економіці. Визнання і дія в Україні принципу верховенства права є однією із конституційних основ правового господарського порядку в Україні (ч. 2 ст. 5 ГК). З огляду на це актуальним видається поглиблене досліджен-

ня: яким чином верховенство права та його складові, зокрема принцип пропорційності, повинні втілюватись у господарське законодавство, практику його застосування, господарське процесуальне законодавство, у тому числі на рівні галузевих принципів.

Сучасна теорія права визначає пропорційність як загальний принцип права, спрямований на забезпечення у правовому регулюванні розумного балансу інтересів, відповідно до якого цілі обмежень прав повинні бути істотними, а засоби їх досягнення — обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, права яких обмежуються. Поряд із принципами правової визначеності та добросовісності принцип пропорційності є важливою складовою верховенства права, його необхідними наслідками і умовами реалізації [6, с. 204].

Принцип пропорційності неодноразово застосовував Конституційний Суд України (далі КСУ), розглядаючи пропорційність у найширшому сенсі як обмеження прав і свобод та / або юридичної відповідальності, розмірність яких виправдано істотними та легітимними цілями. У концентрованому вигляді сутність цього принципу визначена КСУ так: інтереси забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та безпеки тощо можуть виправдати правові обмеження прав і свобод тільки в разі адекватності соціально обумовленим цілям [7]. В інших рішеннях КСУ цей принцип розкрито з огляду на зміст особливостей правового регулювання відповідних відносин. Зокрема визнано, що пропорційність разом зі справедливістю, добросовісністю і розумністю є критерієм меж дії принципу свободи, визначених законодавством. При цьому держава має підтримувати на засадах пропорційності розумний баланс між публічним інтересом ефективного перерозподілу грошових накопичень, комерційними інтересами банків щодо отримання справедливого прибутку від кредитування і правами та охоронюваними законом інтересами споживачів їх кредитних послуг [8]. За принципом розмірності (пропорційності — *О. Б.*), що є елементом ідеї права та ідеології справедливості, встановлене у Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (ч. 8 ст. 5 Закону, в редакції, яка діяла на час розгляду КСУ конституційного звернення, було перед-

бачено виключення з права банкрутств комунальних підприємств) обмеження прав кредиторів суб'єктів господарювання у комунальному секторі економіки на задоволення своїх вимог у провадженнях у справах про банкрутство має відповідати правомірній та суспільно необхідній меті. Розмірність в обмеженні прав цих кредиторів визначена з огляду на закріплену в установчих документах їх неплатоспроможних боржників основну мету діяльності останніх та відповідність цій меті організаційно-правової форми суб'єктів господарювання [9].

У практиці Європейського суду з прав людини принцип пропорційності, інтегрований у свого роду систему критеріїв, застосовується для з'ясування, зокрема, того, чи мало місце порушення права особи на мирне володіння майном (ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод)². Водночас, оскільки підприємницька діяльність здійснюється не лише на основі приватної, але й публічної власності, актуальним стає питання значення принципу пропорційності в регулюванні господарських відносин у публічному секторі економіки (як у майново-господарських, так і в організаційних господарських відносинах, що складаються в ньому) та правозастосовній діяльності.

У фахових дискусіях представників господарсько-правової науки іноді доволі скептично оцінюється можливість застосування до господарських відносин, в тому числі для вирішення конкретних господарських спорів, принципів справедливості, добросовісності, розумності як загальних засад цивільного законодавства, хоча і не заперечується значення верховенства права як основи правового господарського порядку. Не так часто згадують і принцип пропорційності, здебільшого, на наш погляд, че-

² Такими критеріями оцінки обґрунтованості втручання держави в зазначене конвенційне право є: а) належність об'єкта правового захисту до майна у розумінні ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції; б) види втручання, визначені у самій конвенційній нормі; в) наявність легітимної мети з урахуванням суспільних інтересів; г) пропорційність такого втручання та наявність справедливого балансу між вимогами відносно загальних інтересів суспільства і вимогами захисту основних прав людини; д) відповідність такого втручання критерію правової визначеності або законності (за відсутності законних підстав для втручання воно не може відповідати вимогам ст. 1 Протоколу 1 Конвенції).

рез «недовіру» до важливої ролі оцінювальних понять і норм, які їх містять, у регулюванні господарських відносин, оскільки в кожному випадку вони повинні бути наповнені конкретним змістом суб'єктом правозастосування. По вже усталеній науковій традиції, в абсолютній більшості господарсько-правових досліджень наголошено на оптимальному поєднанні публічних та приватних інтересів у сфері господарювання (або, як варіант, дотриманні балансу публічних та приватних інтересів у сфері господарювання), хоча і оптимум (від лат. *optimum* — найкраще), і баланс, тобто рівновага (від лат. *bilanx* — з двох чаш), є, по суті, оцінювальними категоріями, якими частіше оперують науковці, а не законодавець чи суб'єкт правозастосування. Проте і оптимальне поєднання публічних і приватних інтересів, і їхній баланс мають власне змістовне навантаження, вони не є прямими аналогами пропорційності. Можна із певними застереженнями погодитися з висловленою в літературі думкою про те, що баланс публічних і приватних інтересів в економічній сфері у випадках, коли мова йде про державне регулювання економіки, — це, як правило, тимчасове явище, один із можливих станів їх співвідношення, який не можна визначити як проміжну або кінцеву мету регулювального впливу держави; про баланс інтересів можна говорити, коли наявні юридично рівноправні учасники тих чи інших відносин [3, с. 574—575]³. З огляду на розробленість цих категорій у науці господарського права, може постати питання: наскільки виправдано та доцільно визнавати за принципом пропорційності статус принципу господарського права, а в ширшому контексті — яке значення у регулюванні господарських відносин мають норми, що містять оцінювальні поняття.

У зв'язку з цим варто звернути увагу на те, що, як зазначає В.В. Джунь, економічною ос-

³ У реальному економічному житті юридична рівність усе більше поступається нерівності економічних можливостей та зумовлених цим диспропорцій, зокрема договірних (наприклад у вигляді диспаритету як не виправданої, надмірної переваги одного з контрагентів). Норми ч. 2 ст. 207 ГК були спрямовані на захист слабкішої (економічно нерівної) сторони в договорах приєднання, але ця стаття була безпідставно виключена з Кодексу відповідно до п. 6 Прикінцевих та перехідних положень Закону «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

ною будь-якої системи державного владарювання є вмонтований у цю систему спосіб використання обмежених ресурсів для задоволення публічних та приватних потреб, який утілюється в категорії *господарського механізму*. В основу лібертаріанської — першої за часом виникнення — економічної доктрини господарського механізму було покладено принцип невтручання (*laissez fair*) і визнання за державою ролі «нічного сторожа». Економічній доктрині *laissez fair* відповідали юридичні доктрини «негативної держави» та «економічного лібералізму», у межах яких держава встановлює правила поведінки і спостерігає за їхнім виконанням, але не є суб'єктом ринку і не регулює його, а суб'єкти ринкового господарювання не тільки повинні мати широкі економічні права і свободи, але й бути захищеними від патерналізму держави [10, с. 308, 310]. На Заході у відповідь на загрози великих світових економічних криз кінця XIX — початку XX ст. були розроблені альтернативні ринковому фундаменталізму (термін, значно пізніше введений в обіг Дж. Соросом у книзі «Криза глобального капіталізму») економічні теорії кейнсіанства та неокейнсіанства. Ними започатковано «соціалізацію капіталізму» і формування доктрини соціальної держави. Однак під впливом різних чинників ринковий фундаменталізм на початку 1990-х рр. не лише був сприйнятий в Україні як економічна матриця і підґрунтя абсолютизації принципу свободи підприємницької діяльності та відмови від державного регулювання економіки, яке часто ототожнювалося з адміністративно-командними методами керівництва нею, але значною мірою зумовив і загальну тональність юридичних досліджень. Якщо в теорії господарського права значення державного регулювання економічних відносин в умовах ринку ніколи не піддавалося сумніву і згодом було закріплено у нормах ГК⁴, то у рамках за-

⁴ Не можна оминати увагою, що відомий учений-комерціаліст В.А. Удінцев (1865—1930) на межі XIX—XX ст. обґрунтував положення про те, що забезпечити суспільний інтерес від украї індивідуалістичних намірів професійних економічних діячів, обмежити спекуляцію і шляхом приватноправової організації торгівлі захистити суспільство від будь-яких можливих негативних проявів із боку торговельно-промислових класів є завданням публічної влади [11, с. 172].

гальноцивілістичної («приватно-правової») концепції проблема поєднання держрегулювання і ринкової саморегуляції не тільки не вирішувалася, її навіть не ставили [12, с. 293]⁵. Розглядаючи ринковий фундаменталізм, загрози і виклики якого до цього часу існують у країні, у контексті питання про принцип пропорційності в господарському праві, не можна не помітити, що господарський механізм, побудований на засадах невтручання, апіорі не потребує застосування будь-яких мірил та оцінок. Так само не потребує цього і його антипод — господарський механізм, побудований на адміністративно-командних засадах.

Стаття 1 Конституції України визначає Україну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. У вітчизняній теорії права було аргументовано положення про те, що соціальна, правова держава є передумовою формування цивілізованого суспільства як певної рівноваги між демократичними інститутами і сильною державною владою, *плануванням і ринком, приватною і державною власністю, економічною ефективністю і соціальною справедливістю* [14, с. 8]. Цілями Господарського кодексу України, які конкретизують завдання соціальної правової держави у сфері економіки, є забезпечення зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальної спрямованості відповідно до вимог Конституції України, утвердження суспільного господарського порядку в економічній системі України, сприяння її гармонізації з іншими економічними системами (преамбула ГК). Правова наука (і наука господарського права передовсім) має бути раціоналістичною і, задля ви-

конання своєї гносеологічної функції, сприяти так звані парадокси свободи та вільного ринку як беззаперечні факти соціальної дійсності. Перший парадокс полягає в тому, що свобода сама себе скасовує, якщо вона не обмежена: необмежена економічна сила може бути настільки ж небезпечною, як і фізичне насильство [15, с. 145], другий — у тому, що коли в ринок не втручається держава, то в його діяльність втручаються інші (наприклад монополії), перетворюючи свободу ринку на чисту фікцію, без чого економічна система перестає слугувати своїй єдиній раціоналістичній меті — задоволенню потреб споживача⁶.

Втручання держави у ринкові відносини, або, сучасною мовою, державне регулювання макроекономічних процесів як єдино можлива на цей час альтернатива ринковому фундаменталізму має ґрунтуватися на приписі норми ч. 2 ст. 19 Конституції України: органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Оскільки в ряді випадків державне регулювання здійснюється шляхом установавання нормативних заборон та обмежень, актуалізується й істотно зростає значення принципу пропорційності для оцінки обґрунтованості тих обмежень свободи підприємницької діяльності, які запроваджує держава. Прикладом таких обмежень є мораторії, кожен із яких може бути предметом окремого дослідження (на відчуження земель сільськогосподарського призначення, на примусову реалізацію майна державних підприємств, на виконання договірних зобов'язань і на нарахування пені та штрафів на основну суму заборгованості за кредитними та іншими договірними зобов'язаннями на період проведення антитерористичної операції, на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті тощо) і

⁵ Варто наголосити, що українські економісти вже у першій половині 1990-х рр. сформулювали тезу: одна з головних помилок концепції соціально орієнтованої економіки полягає в тому, що приватне господарство, яке функціонує тільки за законами ринку, неминуче приходять до протиріччя із соціальною справедливістю, а загострення протиріч між суспільним характером виробництва і приватним привласненням його результатів обумовлює неефективне функціонування економіки. Завданням держави за таких умов є охорона інтересів суспільства в цілому, яка здійснюється шляхом обмеження «вільної гри» ринкових сил [13, с. 83—95].

⁶ Розвиваючи цю тезу, Карл Поппер зауважує: якщо у споживача немає вибору, якщо не споживач, а виробник (приватна особа, держава чи хтось інший) є хазяїном ринку, то може виникнути ситуація, за якої споживач є для виробника лише постачальником грошей і перевізником мотлоху, замість того, аби виробник задовольняв бажання та потреби споживача [15, с. 414].

кожен із яких різною мірою впливає на свободу підприємницької діяльності.

Висновки. Норми-принципи як спеціалізовані норми не є самостійною нормативною основою для виникнення правовідносин: вони утворюють єдиний регулятор у сукупності із іншими регулятивними та охоронними нормами господарського законодавства. Водночас принципи господарського права після закріплення у ГК не лише будуть спрямовувати правове регулювання відносин у сфері господарювання, але й слугуватимуть засобом подолання прогалин у правовому регулюванні відносин у сфері господарювання шляхом використання аналогії, норми про яку в ГК на цей час відсутні, що також не можна вважати правильним. Законодавче закріплення принципів

господарського права, тобто надання їм форми імперативних норм, наблизуватиме їх до регулятивних норм.

З огляду на це вважаємо важливою як для теорії господарського права, так і для розвитку господарського законодавства, у тому числі модернізації Господарського кодексу України, розробку сучасного вчення про принципи господарського права, їх систему та місце в ній принципу пропорційності. Сутність принципу пропорційності може бути визначена через категорію обмеження прав учасників відносин у сфері господарювання, встановлених законом, виходячи із необхідності забезпечення публічних інтересів у сфері господарювання, і повинні бути співмірними цілям правового регулювання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вебер М. Про внутрішнє покликання до науки. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Київ: Основи, 1998. 534 с.
2. Лаптев В.В. Предмет и система хозяйственного права. Москва: Юрид. лит., 1969. 176 с.
3. Щербина В.С. До питання щодо принципів господарського права. Вибране. Зб. ст. Київ: Ліра-К, 2015. 607 с.
4. Козачук М.О. Свобода підприємницької діяльності та її обмеження в законодавстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2011. 256 с.
5. Хозяйственное право: Учебник. Под ред. В.К. Макутова. Киев: Юринком Интер, 2002. 912 с.
6. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика). Харків: Право, 2008. 240 с.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 № 15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Степаненка Андрія Миколайовича щодо офіційного тлумачення положень пунктів 22, 23 статті 1, статті 11, частини восьмої статті 18, частини третьої статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів» у взаємозв'язку з положеннями частини четвертої статті 42 Конституції України (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) від 10.11.2011 № 15-рп/2011. *Офіційний вісник України*. 2011. № 90. Ст. 3274.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Кіровоградобленерго» про офіційне тлумачення положень частини восьмої статті 5 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності) від 20.06.2007 № 5-рп/2007. *Офіційний вісник України*. 2007. № 48. Ст. 1991.
10. Джунь В.В. Соціологія конституційного права. Київ: Ін Юре, 2015. Кн. I: Теоретико-методологічні основи. 384 с.
11. Удинцев В.А. История обособления торгового права. Избранные труды по торговому и гражданскому праву. Москва: Центр ЮрИнфоР, 2003. 360 с.
12. Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 4: Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права. За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. 848 с.
13. Башнянин Г., Герцунь М., Копич І., Медведєв В. Методологічні і теоретичні аспекти становлення ринкової економіки в Україні. *Становлення нової економічної системи в Україні*: тез. доп. міжнарод. наук.-практ. конф. (20—21 груд. 1994). Ч. 1. Львів, 1994. С. 83—95.
14. Колодій А.М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01, 12.00.02. Київ, 1999. 39 с.
15. Поппер К.Р. Открытое общество и его враги. Т. 2: Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы. Пер. с англ. под ред. В.Н. Садовского. Москва: Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. 528 с.

Надійшла 06.01.2019

REFERENCES

1. Veber M. Pro vnutrishnie poklykannia do nauky. Sotsiologhiia. Zahalnoistorychni analizi. Polityka. Kyiv: "Osnovy", 1998. 534 p. [in Ukrainian].
2. Laptev V.V. Predmet i sistema hozhajstvennogo prava. Moscow: Jurid. lit., 1969. 176 p. [in Russian].
3. Shcherbyna V.S. Do pytannia shchodo pryntsyviv hospodarskoho prava. Vybrane. Zbirka statei. Kyiv: Vyd. Lira-K, 2015. 607 p. [in Ukrainian].
4. Kozachuk M.O. Svoboda pidpriemnytskoi diialnosti ta yii obmezhenia v zakonodavstvi Ukrainy: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.04. Kyiv, 2011. 256 p. [in Ukrainian].
5. Hozhajstvennoe pravo: Uchebnik. Pod red. V.K. Mamutova. Kiev: Jurinkom Inter, 2002. 912 p. [in Russian].
6. Pohrebniak S.P. Osnovopolozhni pryntsyvy prava (zmistovna kharakterystyka): monohrafiia. Kharkiv: Pravo, 2008. 240 p. [in Ukrainian].
7. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen statti 69 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy (sprava pro pryznachennia sudom bilsh miakoho pokarannia) vid 02.11.2004 No. 15-rp/2004. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 2004. No. 45. St. 2975 [in Ukrainian].
8. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam hromadianyna Stepanenka Andriia Mykolaiovycha shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhen punktiv 22, 23 statti 1, statti 11, chastyny vosmoi statti 18, chastyny tretoi statti 22 Zakonu Ukrainy "Pro zakhyst prav spozhyvachiv" u vzaiemozviazku z polozhenniamy chastyny chetvertoi statti 42 Konstytutsii Ukrainy (sprava pro zakhyst prav spozhyvachiv kredytnykh posluh) vid 10.11.2011 No. 15-rp/2011. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 2011. No. 90. St. 3274 [in Ukrainian].
9. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam vidkrytoho aktsionernoho tovarystva "Kirovohradoblenerho" pro ofitsiine tlumachennia polozhen chastyny vosmoi statti 5 Zakonu Ukrainy "Pro vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka abo vyznannia yoho bankrutom" (sprava shchodo kredytoriv pidpriemstv komunalnoi formy vlasnosti) vid 20.06.2007 No. 5-rp/2007. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 2007. No. 48. St. 1991 [in Ukrainian].
10. Dzhun V.V. Sotsiologhiia konstytutsiinoho prava: monohrafiia. Kyiv: In Yure, 2015. Kn. I: Teoretyko-metodolohichni osnovy. 384 p. [in Ukrainian].
11. Udincev V.A. Istorija obosoblenija torgovogo prava. Izbrannye trudy po torgovomu i grazhdanskomu pravu. Moscow: AO "Centr JurInfoR", 2003. 360 p. [in Russian].
12. Pravova doktryna Ukrainy: u 5 t. Kharkiv: Pravo, 2013. Iss. 4: Doktrynalni problemy ekolohichnoho, ahrarynnoho ta hospodarskoho prava. Za zah. red. Yu.S. Shemshuchenka. 848 p. [in Ukrainian].
13. Bashnianyn H., Hertsun M., Kopych I., Medvediev V. Metodolohichni i teoretychni aspekty stanovlennia rynkovoï ekonomiky v Ukraini. Stanovlennia novoi ekonomichnoi systemy v Ukraini. Tezy dopovidei mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii, 20-21 hrudnia 1994 roku. Ch. 1. Lviv, 1994. P. 83—95 [in Ukrainian].
14. Kolodii A.M. Konstytutsiia i rozvytok pryntsyviv prava Ukrainy (metodolohichni pytannia): avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.01, 12.00.02. Kyiv, 1999. 39 p. [in Ukrainian].
15. Popper Karl Rajmund. Otkrytoe obshchestvo i ego vragi. Iss. 2: Vremja Izheprorokov: Gegel', Marks i drugie orakuly. Per. s angl. pod red. V.N. Sadovskogo. Moscow: Feniks, Mezhdunarodnyj fond "Kul'turnaja iniciativa", 1992. 528 p. [in Russian].

Received 06.01.2019

Е.А. Беляневич

Научно-исследовательский институт частного права и предпринимательства имени акад. Ф.Г. Бурчака, г. Киев, Украина

ПРИНЦИП ПРОПОРЦИОНАЛЬНОСТИ В ХОЗЯЙСТВЕННОМ ПРАВЕ

Отмечена необходимость разработки наукой хозяйственного права учения о его принципах, в том числе о принципе пропорциональности. Представлена общая характеристика принципа пропорциональности и показана его роль в обеспечении правового хозяйственного порядка в Украине, основа которого — оптимальное сочетание рыночного саморегулирования экономических отношений субъектов хозяйствования и государственного регулирования. Определено, что принцип пропорциональности должен быть закреплен в Общих положениях Хозяйственного кодекса Украины, что, среди прочего, даст возможность применять его при решении хозяйственных споров, в том числе для преодоления пробелов в законодательном регулировании хозяйственных отношений, возникающих в результате необоснованного исключения из Хозяйственного кодекса некоторых отдельных положений.

Ключевые слова: Хозяйственный кодекс Украины, принципы хозяйственного права, принцип пропорциональности, ограничение прав, государственное регулирование, рыночная саморегуляция.

O.A. Belianevych

Academician F.H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship

NALS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

<http://orcid.org/0000-0002-2590-2807>

PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY IN ECONOMIC LAW

The article draws attention to the fact that norms-principles as specialized norms are not an independent normative basis for the emergence of economic legal relations, but they form a single regulator in combination with others - regulatory and security norms of economic legislation. The necessity of developing the doctrine of its principles, including the principle of proportionality, and their consolidation in the General Provisions of the Economic Code of Ukraine, which will direct the legal regulation of relations in the field of management, will be substantiated. Legislative consolidation of the principles of economic law, that is, providing them with the form of imperative norms, will approximate them to regulatory norms and they will serve as a means to overcome the gaps in the legal regulation of relations in the field of management through the use of analogy. The article gives a general description of the principle of proportionality and its role in ensuring legal economic order in Ukraine, the basis of which is (the order) is the optimal combination of market self-regulation of economic relations of economic entities and state regulation. Attention is drawn to the fact that state regulation of macroeconomic processes, as the only possible alternative to market fundamentalism at this time, should be based on the provision of Part 2 of Art. 19 of the Constitution of Ukraine. Since, in some cases, state regulation is carried out through the establishment of regulatory prohibitions and restrictions, the importance of the principle of proportionality for assessing the validity of those restrictions of freedom of business, introduced by the state, is substantially increased and substantially increased. The essence of the principle of proportionality is determined by the category of restrictions on the rights of participants in relations in the field of economic activity, which are established by law, based on the need to ensure public interests in the field of management, and should be dimensional with the objectives of legal regulation.

Keywords: Economic Code of Ukraine, principles of Economic Law, the principle of proportionality, restriction of rights, government regulation, market self-regulation.